

Su Ürünleri Sektörünün Rekabet Gücünün Analizi: Rusya Örneği

¹Güçgeldi BASHIMOV*, ²Ahmet AYDIN

¹Niğde Üniversitesi, SBE İşletme Anabilim Dalı, 51240, Niğde, Türkiye

²Akdeniz Üniversitesi, Finike Meslek Yüksekokulu, Su Ürünleri Programı, 07740, Antalya, Türkiye

*Sorumlu yazar: guyc55@gmail.com

Geliş Tarihi: 07.11.2015

Düzeltilme Geliş Tarihi: 30.06.2016

Kabul Tarihi: 30.06.2016

Özet

Su ürünleri sektörü Rusya'nın ekonomisinde önemli rol oynamaktadır. Su ürünleri sektörü, Rusya için önemli bir gelir ve istihdam kaynağıdır. Bu çalışmanın temel amacı Rusya'nın su ürünleri sektörünün rekabet gücünü analiz etmektir. Çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) ve Lafay indekslerinden yararlanılmıştır. Araştırma 2001-2014 dönemini kapsamakta olup, analiz aşamasında kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından elde edilmiştir. Analiz sonucuna göre Rusya su ürünleri sektöründe karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Anahtar kelimeler: Dış ticaret, rekabet, Rusya

A Competitiveness Analysis of Fishery Sector: A Case Study of Russia

Abstract

Fishery sector plays a very important role in Russian economy. It provides income, employment and other contributions to economic development. The objective of this study is to analyze the competitiveness of Russia's fishery sector. In study, Revealed Comparative Advantage (RCA) and Lafay indexes were calculated. The data was obtained from INTRACEN database. The analysis shows that Russia has a comparative disadvantage in fishery sector in during the period 2001-2014.

Key words: Foreign trade, competition, Russia

Giriş

Su ürünleri sektörü üretim, işleme, muhafaza ve taşıma gibi ekonomik faaliyetler sonucu milyonlarca insana istihdam sağlamaktadır. Dünya genelinde su ürünlerinin üretim ve ticaretinin yukarı yönlü bir seyir izlemesi bu sektörde istihdam edilen kişi sayısının artmasına olanak sağlamıştır. 1990 yılından bu yana sektördeki istihdam dünya nüfusundan daha hızlı bir oranda artış göstermiş ve günümüzde 60 milyon kişiye istihdam sağlanmaktadır (FAO, 2014). Bununla birlikte su ürünleri, besleyici özelliği nedeniyle insan sağlığı ve beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde su ürünleri sektörü yarattığı istihdam ve gelir hacmi ile tüm dünyada çok büyük ekonomik değere sahip sektörlerden biridir (Turan ve ark., 2006; Anonim, 2013a; Saygı ve ark., 2015).

Su ürünleri sektörü, Rusya gibi zengin su kaynaklarına sahip ülkelerin ekonomisinde önemli rol oynamaktadır. Rusya'nın 12 denize kıyısı olup, toplam kıyı uzunluğu ise 37653 km'dir (Tribiloustova, 2005). Rusya dünya su ürünleri üretiminde önemli bir paya sahip ülkelerden biridir. Sovyetler Birliği zamanında Rusya, su ürünleri üretimi bakımından Çin ve Japonya'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü ülkesiydi. Ancak Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte su ürünleri sektörüne gereken önem verilmemiş ve bunun sonucunda da su ürünleri üretimi ve ticareti önemli düzeyde gerilemiştir. Oysa su ürünleri üretimi ve tüketimi ulusal gelirin artırılması ve gıda güvenliğinin sağlanması açısından çok önem arz etmektedir. Günümüzde Rusya dünya su ürünleri üretiminde 7. sırada ve su ürünleri ihracatında ise 11. sırada yer almaktadır (FAO, 2008).

Bu çalışmada Rusya su ürünleri sektörünün rekabet gücü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde konu ile ilgili çalışmalar, veri seti ve araştırma yöntemi hakkında bilgiler sunulmuştur. Daha sonra Rusya su ürünleri sektörünün mevcut durumu değerlendirilmiştir. Son olarak da Balassa ve Lafay tarafından geliştirilen indeksler yardımıyla su ürünleri sektörünün rekabet gücü analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Bugün su ürünleri ihracatı birçok ülkenin ekonomik hayatında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla su ürünleri sektörünün dış ticaret yapısını ve rekabet gücünü belirlemeye yönelik olarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu bölümde su ürünleri sektörünün rekabet gücü düzeyini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalardan bazıları hakkında kısa bilgiler sunulmaktadır.

Kijboonchoo ve Kalayanakupt, (2003) çalışmalarında 1982-1998 dönemi için Tayland'ın konserve ton balığı ihracatının küresel piyasadaki karşılaştırmalı üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksini kullanmışlardır. İncelenen dönemde Tayland'ın konserve ton balığı ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Polymeros ve ark., (2005) yapmış oldukları çalışmalarında AKÜ indeksini kullanarak Akdeniz ülkelerinden İtalya, Yunanistan, Fransa, İspanya ve Portekiz'in su ürünleri sektöründeki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda söz konusu ülkelerin özellikle taze ve dondurulmuş balık ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları tespit edilmiştir.

Gopal ve ark., (2009) Hindistan balık ihracatının rekabet gücünü Balassa'nın AKÜ indeksi ile Vollrath'ın geliştirdiği indeksleri kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda Hindistan'ın balık ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Kuldilok ve ark., (2013) Tayland'ın ton balığı ihracatındaki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Çalışmada AKÜ indeksi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Tayland'ın ton balığı ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Aydın ve ark., (2014) Karadeniz ülkelerinin (Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Ukrayna ve Romanya) su ürünleri sektöründeki rekabet gücünü AKÜ indeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda Karadeniz ülkelerinin su ürünleri sektöründe rekabet gücüne sahip olmadıklarını tespit etmişlerdir.

Rani ve ark., (2014) Hindistan akvaryum endüstrisinin ihracat performansını AKÜ indeksini

kullanarak 1991-2009 dönemi için analiz etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre akvaryum balıkçılığına ait AKÜ indeks değeri incelenen dönemde dalgalı bir trend izlemektedir. Analiz bulgularına göre son yıllarda AKÜ indeks değerinde önemli düzeyde bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın verilerini makro düzeydeki ikincil veriler oluşturmaktadır. Çalışmada, Uyumlaştırılmış Mal Tanım ve Kod Sistemi kullanılmıştır. HS 2 haneli ürün sınıflandırması içinde yer alan ve 03 kodlu "Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar" ürün grubuna ait dış ticaret verileri kullanılmıştır. Su ürünlerine ait dış ticaret verileri Uluslararası Ticaret Merkezi'nin web sitesinden (www.intracen.org.) derlenmiştir. Araştırma 2001-2014 dönemini kapsamaktadır.

Çalışmada, Rusya su ürünleri sektörünün rekabet gücünün belirlenmesinde Balassa tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Lafay indeksleri kullanılmıştır. AKÜ indeksi bir ülkenin güçlü ve zayıf ihracatçı sektörlerini belirlemeye yönelik çalışmalarda kullanılmaktadır (Aiginger, 2000). Balassa'nın AKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = (X_{ij}/X_i)/(X_{wj}/X_w)$$

Burada, X_{ij} i ülkesinin j malı ihracatını, X_i i ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} j malının dünya toplam ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını ifade etmektedir. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Balassa, 1965).

Rusya su ürünleri sektörünün rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan diğer bir indeks ise Lafay indeksidir. Lafay indeksi şu şekilde formüle edilmektedir (Savin ve Winker, 2009):

$$LFI_{ij} = 100 \left[\frac{X_{ij} - M_{ij}}{X_{ij} + M_{ij}} - \frac{\sum_{j=1}^N (X_{ij} - M_{ij})}{\sum_{j=1}^N (X_{ij} + M_{ij})} \right] \frac{X_{ij} + M_{ij}}{\sum_{j=1}^N (X_{ij} + M_{ij})}$$

Burada X ve M sırasıyla i ülkesinin j malında yaptığı ihracat ve ithalatını, N ise ticarete konu olan malları göstermektedir. Eğer Lafay indeks değeri pozitif (negatif) ise o ülkenin ele alınan mal grubunda karşılaştırmalı avantaja (dezavantaja) sahip olduğu söylenir (Zaghini, 2005).

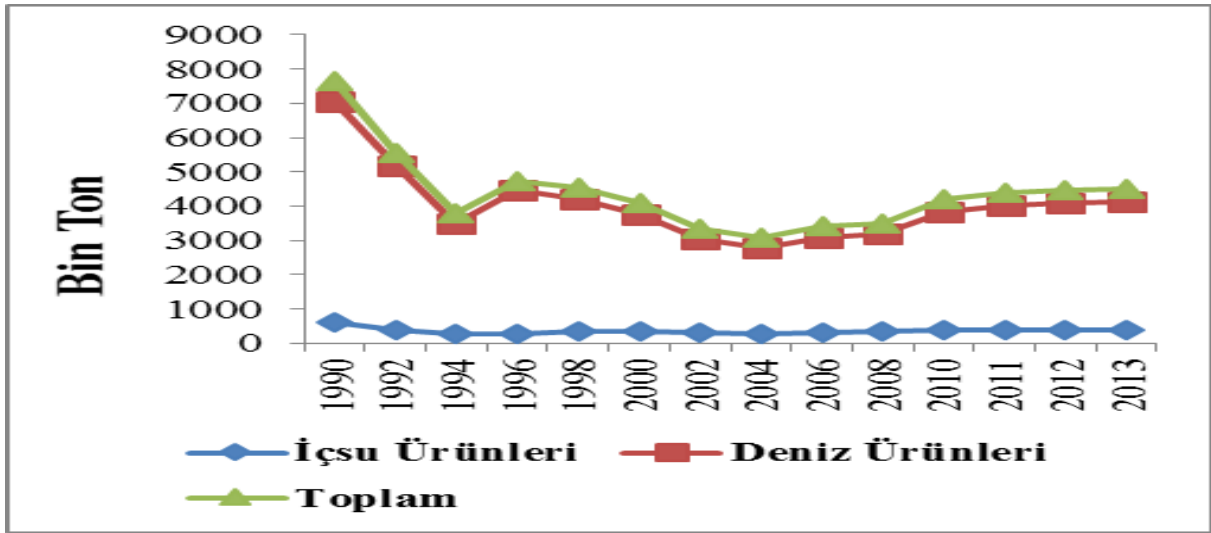
Bulgular ve Tartışma

Rusya su ürünleri sektörünün mevcut durumu

Rusya'nın su ürünleri üretimi 2013 yılı itibarıyla 4.5 milyon tondur. Rusya'da su ürünlerinin %8.7'si iç sulardan ve %91.3'ü ise

denizlerden elde edilmektedir. Rusya'da deniz balıklarının avcılıkla üretiminde %65'lik pay ile en büyük payı Uzakdoğu Havzası almaktadır. Uzakdoğu Havzası Rusya'nın en önemli balık havzasıdır. 2013 yılında Uzakdoğu Havzasında toplam 2.8 milyon ton balık ve diğer deniz ürünleri avcılık yoluyla elde edilmiştir. Ekonomik değere sahip en önemli balık türleri arasında Alaska Mezgiti, Ringa ve Pasifik Somonu bulunmaktadır. Uzakdoğu Havzasından sonra önemli balık havzaları arasında Kuzey Havzası ve Batı Havzası yer almaktadır (Anonim, 2014). Rusya su ürünleri

sektörü açısından ikinci derecede öneme sahip havzalardan biri de Kuzey Havzasıdır. Kuzey Havzasının su ürünleri üretimindeki payı %13'dür. Kuzey Havzasında su ürünleri üretimi 2010-2013 yılları arasında %21 oranında bir artış göstermiştir. Batı Havzasında 2013 yılında 40 bin ton balık avcılık yoluyla elde edilmiştir. Bu miktar bir önceki yıllara karşılaştırıldığında %15 oranında daha azdır. Bununla birlikte Azak-Karadeniz ve Hazar Havzaları da balık avcılığında önemli bir yere sahiptir (Anonim, 2014; Matishov ve ark., 2012).

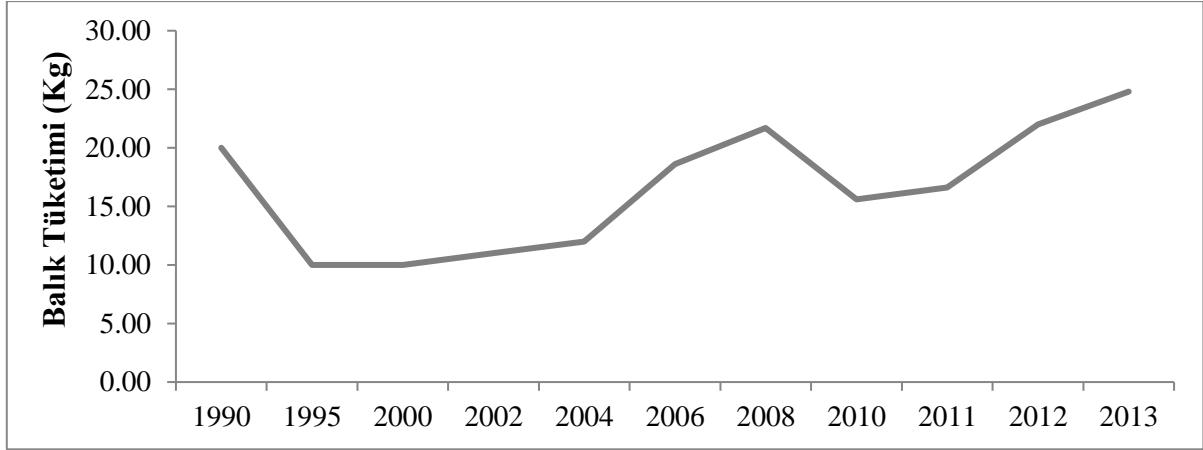
Şekil 1. Rusya'da su ürünleri üretiminin yıllara göre değişimi

Rusya geniş su kaynaklarına sahip olmasına rağmen, son 20 yılda Rusya'nın su ürünleri üretimi önemli düzeyde gerilemiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ülkede yaşanan ekonomik, siyasi ve çevresel nedenlerden dolayı su ürünleri üretimi oldukça gerilemiştir. Örneğin, 1990 yılında Rusya'nın toplam su ürünleri üretimi 8 milyon ton civarında iken, 2013 yılında ise bu miktar 4.5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Yani 1990-2013 döneminde su ürünleri üretimi %41 oranında gerilemiştir (FAO, 2015).

Balık ve diğer deniz ürünleri besleyici özelliği nedeniyle beslenme açısından iyi bir gıda kaynağını oluşturmaktadırlar. Rusya İstatistik Kurumu'nun verilerine göre ülkede kişi başına yıllık ortalama balık tüketimi 24 kg olup, bu ortalama dünya ortalamasından fazladır (19.2 kg). Rusya'da balık tüketim alışkanlığı son on yılda dalgalı bir seyir izlemektedir. Balık fiyatları ve hane halkı geliri balık

tüketim alışkanlığı üzerinde en önemli etkili faktörlerdir. Ülkede en çok tüketilen balık türleri arasında mezgit, ringa, somon, uskumru, alabalık gibi balıklar ilk sırada gelmektedir. Rusya'da balık ve deniz ürünlerinin yaklaşık %90'ı perakende kanalları aracılığıyla satılmaktadır (Anonim, 2013b).

Rusya, dünya su ürünleri üretiminde olduğu gibi su ürünleri ticaretinde de önemli bir paya sahip ülkelerden biridir. Rusya su ürünlerini hem ihraç eden hem de ithal eden bir ülkedir. Bugün Rusya'nın dünya balık ve deniz ürünleri ihracatındaki payı %2.5'dir. Rusya'nın su ürünleri ihracatı 2001 yılında 390 milyon dolar iken, 2014 yılında 2,8 milyar dolara ulaşmıştır. 2001-2014 döneminde su ürünleri ihracatı 6 kattan fazla artış göstermiştir. Rusya su ürünleri ihracatının %65'ini dondurulmuş balıklar oluştururken, %19'unu kabuklu hayvanlar ve %12'sini balık filetoları oluşturmaktadır (INTRACEN, 2015).

Şekil 2. Rusya'da yıllık kişi başına balık tüketimi

Rusya dünyanın önemli bir su ürünleri ihracatçısı iken aynı zamanda da önemli bir ithalatçı ülkesidir. Rusya'nın su ürünleri ithalatı 2001-2014 döneminde yaklaşık olarak 11 kat artış göstererek 210 milyon dolardan 2.5 milyar dolara ulaşmıştır. Rusya su ürünleri ithalatının %75'ini dondurulmuş balıklar, balık filetoları ve kabuklu hayvanlar oluşturmaktadır. İncelenen dönemde Rusya'nın su ürünleri ihracatı sürekli bir artış gösterse de ithalatın hızla artması sonucu su ürünleri dış ticareti 2003-2008 yılları arasında önemli düzeyde bir açık vermiştir. Özellikle küresel ekonomik krizin yaşandığı 2007 ve 2008 yıllarında

Rusya su ürünleri dış ticareti büyük bir açık vermiştir. 2009 yılından itibaren ise dış ticaret dengesinde iyileşme göze çarpmaktadır. Zira su ürünleri ihracatı ithalattan daha hızlı bir artış göstermiştir. Rusya su ürünleri sektörünün en önemli pazarları arasında yakın ve komşu ülkeler olan Kuzey Kore, Çin, Japonya, Beyaz Rusya, Kazakistan gibi ülkeler oluşturmaktadır. Rusya'nın su ürünleri ithalatında önde gelen ülkeler ise Norveç, Çin, Vietnam, Kanada, Beyaz Rusya gibi ülkeler gelmektedir (Romanova ve Tikhonov, 2015).

Çizelge 1. Rusya su ürünleri dış ticareti

Yıl	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Denge (Milyon \$)
2001	390	209	181
2002	383	312	71
2003	408	411	-3
2004	326	642	-316
2005	456	956	-500
2006	526	1203	-677
2007	517	1730	-1213
2008	471	2029	-1558
2009	1708	1692	16
2010	2156	2012	144
2011	2378	2300	78
2012	2508	2379	129
2013	2819	2863	-44
2014	2827	2518	309

Kaynak: INTRACEN veri tabanı

Su ürünleri sektörünün rekabet gücü

Bu bölümde Rusya su ürünleri sektörünün uluslararası piyasadaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Analiz aşamasında AKÜ ve Lafay indeksleri kullanılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 2'de sunulmaktadır. Analiz sonucuna göre 2001-2014 döneminde Rusya su ürünleri sektöründe karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Rusya'nın su

ürünleri sektörüne ait AKÜ indeks değeri 1'in altında bir değer almaktadır. Bu da Rusya'nın su ürünleri sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığını göstermektedir. Su ürünleri sektörüne yönelik hesaplanan Lafay indeks değeri de Rusya'nın su ürünleri sektöründe karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları incelendiğinde 2001-2008 döneminde

Rusya'nın su ürünlerine ait AKÜ indeks değerinde bir azalma görülmektedir. 2009 yılında AKÜ indeks değerinde bir artış görülmekte, ancak 2011 yılından itibaren indeks değerinde azalma gözlemlenmektedir.

Rusya su ürünleri üretim alanları bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelini yeteri kadar değerlendirememektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte başlayan siyasi ve ekonomik krizler sonucu diğer sektörler gibi su ürünleri sektörü de önemli düzeyde gerilemiştir. Su ürünleri sektörünün karşılaştığı önemli sorunlar

arasında ürün kalitesinin düşük olması, üretim teknolojilerinin eski olması, kapasite kullanım oranlarının düşük olması, lojistik altyapı eksiklikleri gibi sorunlar başta gelmektedir. Ayrıca sektördeki paydaşlar arasında görülen iletişim ve koordinasyon eksikliği de su ürünleri sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Semenova, 2011; Fedorova, 2015). Tüm bunlara rağmen son 10 yılda Rusya'nın su ürünleri üretim ve ihracat performansında önemli bir iyileşme görülmektedir. Rusya son yıllarda katma değeri yüksek ürünlerin üretimini artırarak küresel rekabet ortamındaki konumunu giderek güçlendirmektedir.

Çizelge 2. Su ürünleri sektörüne ait rekabet gücü indeks değerleri

Yıl	AKÜ	LFI
2001	0.57	-0.05
2002	0.53	-0.13
2003	0.48	-0.17
2004	0.31	-0.28
2005	0.34	-0.32
2006	0.33	-0.30
2007	0.30	-0.33
2008	0.22	-0.30
2009	0.99	-0.20
2010	0.99	-0.16
2011	0.87	-0.14
2012	0.90	-0.13
2013	0.95	-0.18
2014	0.96	-0.15

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Son 30 yılda dünya su ürünleri ticareti hızlı bir şekilde genişleme göstermiştir. Özellikle Doğu Bloku ülkelerinde uygulanmakta olan sosyalist sistemin parçalanması ile birlikte bu ülkelerde dışa açık liberal politikaların uygulanması küresel su ürünleri ticaretinin gelişmesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Su ürünleri sektörü ekonomiye sağladığı katkılarından dolayı tüm ülkelerde sosyo-ekonomik açıdan stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle denize kıyısı olan ülkelerde su ürünleri sektörü önemli bir gelir ve geçim kaynağıdır.

Rusya'nın su ürünleri sektörünün uluslararası rekabet gücünün belirlenmesine yönelik yapılan analizin sonucuna göre Rusya'nın su ürünleri sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak incelenen dönemde Rusya'nın su ürünleri sektöründeki rekabet gücünün giderek arttığı görülmektedir. Rusya'nın küresel piyasadaki rekabet gücünün artırılması için katma değeri yüksek ürünlerin ihracattaki payının artırılması, lojistik ve tedarik zincirlerinin etkin hale getirilmesi önem arz etmektedir. Sektörün rekabet gücünün artırılması için ihracata dayalı

devlet teşvik politikalarının etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aginger, K. 2000. Specialization of European manufacturing, *Austrian Economic Quarterly*, 2: 81-92.
- Anonim, 2013a. Su Ürünleri ve Balıkçılık Sektör Raporu, ORKA Yayını.
- Anonymous, 2013b. Inside Russia: The fish and seafood trade, Market Indicator Report, Agriculture and Agri-Food Canada.
- Anonim, 2014. Rusya'da ve dünyada su ürünleri yetiştiriciliğinin pazar araştırması, IAC OAO Razvitiye.
- Aydın, A., Byashimov, G. ve Yaykaşlı, M. 2014. Karadeniz ülkelerinin rekabet gücü analizi: su ürünleri sektörü örneği, *Alinteri Zirai Bilimler Dergisi*, 26 (1): 32-37.
- Balassa, B. 1965. Trade liberalisation and "Revealed" comparative advantage, *The Manchester School of Economics and Social Studies*, 33 (2): 99-123.

- INTRACEN, 2015. International Trade Centre Web Page [Erişim: 10.10.2015]
- FAO, 2008. Russian Federation: Review of the Fishery Sector, FAO REPORT SERIES: N.12.
- FAO, 2014. Report highlights growing role of fish in feeding the World, <http://www.fao.org/news/story/en/item/231522/icode/> [Erişim: 29.06.2016]
- FAO, 2015. Food and Agriculture Organization of the United Nations Web Page [Erişim: 12.10.2015]
- Fedorova, V.A. 2015. Possibilities and problems of development of fishing industry in Russia, *International Journal of Applied and Fundamental Research*, 5 (3): 478-482.
- Gopal, N., Jeyanthi, P., Geethalakshmi, V. and Unnithani G.R. 2009. Indian finfish exports-an analysis of export performance and revealed comparative advantage, *Agricultural Economics Research Review*, 22 (2): 291-297.
- Kijboonchoo, T. and Kalayanakupt, K. 2003. Comparative advantage and competitive strength of Thai canned tuna export in the World market: 1982-1998, *ABAC Journal*, 23 (1): 19-33.
- Kuldilok, K.S., Dawson, P.J. and Lingard, J. 2013. The export competitiveness of the tuna industry in Thailand, *British Food Journal*, 115 (3): 328-341.
- Matishov, G.G., Balykin, P.A. and Ponomareva, E.N. 2012. Russia's fishing industry and aquaculture, *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 82 (1): 55-62.
- Polymeros, K., Tsakiridou, E. and Mattas, K. 2005. Assessing the competitiveness of EU Mediterranean fisheries and aquaculture industries, European Association of Agricultural Economicists, 95th Seminar, 9-10 Aralık, Roma, İtaly.
- Rani, P., Immanuel, S. and Kumar, N.R. 2014. Ornamental fish exports from India: performance, competitiveness and determinants, *International Journal of Fisheries and Aquatic Studies*, 1 (4): 85-92.
- Romanova, A.S. and Tikhonov, S.L. 2015. Market analysis of fish and fish products, *Agrarian Bulletin of the Urals*, 1 (131): 80-85.
- Savin, I. and Winker, P. 2009. Forecasting Russian foreign trade comparative advantages in the context of a potential WTO accession, *Central European Journal of Economic Modelling and Econometrics*, Issue: 2: 111-138.
- Saygi, H., Bayhan, B. ve Hekimoğlu, M.A. 2015. Türkiye'nin İzmir ve Ankara İllerinde Su Ürünleri Tüketimi, *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(5): 248-254.
- Semenova, S.A. 2011. Modern Rusya'da balıkçılık sektörü: mevcut durumu, sorunlar ve gelişme imkânları, *Journal of Murmansk State Technical University*, 14 (1): 110-116.
- Tribiloustova, E. 2005. Fishery industry profile-Russia, FAO/GLOBEFISH Research Programme, Vol. 80. Rome.
- Turan, H., Kaya, Y. ve Sönmez, G. 2006. Balık Etinin Besin Değeri ve İnsan Sağlığındaki Yeri, *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 23 (1/3): 505-508.
- Zaghini, A. 2005 Evolution of trade patterns in the new EU member states, *Economics of Transition*, 13 (4): 629-658.